

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/boszene-szatmari-nagy-aniko-helytorteneti-konyv-kozepiskolasoknak-a-tortenelmi-esztergom-varmegye-telepuleseiről-03-02-16/>

Böszéné Szatmári–Nagy Anikó

Helytörténeti könyv középiskolásoknak a történelmi Esztergom vármegye településeiről¹

2008-ban jelent meg „*A tudományosság és kultúra bölcsője*” – Veszprém város története a kezdetektől napjainkig című könyvem.² Az önkormányzati megrendelésre készült kötetet négy éve használják a város általános iskolái a helytörténet tanításában. A kiadványról az *Új Pedagógiai Szemle* című folyóiratban jelent meg írás.³

A veszprémi könyvbemutatót követően megbízást kaptam Esztergom Város Önkormányzatától egy olyan helytörténeti könyv megírására Esztergomról és a történelmi Esztergom vármegye településeiről, amely a középiskolák 9–12. évfolyamán oktatási segédanyagként felhasználható. A feladatra az Esztergom vármegye történetével kapcsolatos anyaggyűjtésben már eredményeket felmutató, helyi gimnáziumi történelemtanár társszerzőkkel, *Gergely Endrével és Peragovics Ferencsel* együtt vállalkoztam. Együttműködésünk eredményeként született meg a *Múltunk határok nélkül – Esztergom és környéke a kezdetektől az Ister-Granum Eurorégióig* című könyv. Munkánkat a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, a Prímási Levéltár és a Balassa Bálint Múzeum szakemberei segítették.

Hegedűs Andrásnak, a Prímási Levéltár igazgatójának lektori véleményében olvasható: „A könyv tartalma nagyrészt a legújabb kutatások, régészeti feltárások eredményein alapul. A szerzők a lényegét a tipográfia segítségével is külön kiemelve mutatják be a város és tágabb környezete múltját, elvezetve az olvasót egészen a közelmúlt eseményeiig.

A szép kiállítású, gazdagon illusztrált kötet már önmagában arra készíti a diákokat, hogy a művet végiglapozzák, és ezzel észrevétlenül jelentős ismeretek birtokosai lehetnek.

A szerzők szorosan együttműködtek a lektorral, fejezetről fejezetre bepillantást engedtek munkájukba. A lektori véleményt tehát már a könyv írása közben is figyelembe vették, így a kézirat elkészítéséhez nem csupán már publikált forrásokat használtak, hanem levéltári kutatásokat is végeztek.”

Trencsényi Lászlónak, az ELTE docensének lektori véleménye szerint „a kötet elsősorban a didaktikai szempontokat vette tekintetbe, a korszerű tankönyv formális és nemformális normáit is igyekezett teljesíteni, a kompetenciaközpontúságot, a Nemzeti Alaptanterv ún. Keresztantervében kiemelt fejlesztési feladatok normáit.

A feladatok, kiegészítő olvasmányok és a tankönyv törzsszövege organikus egységet alkotnak (ide kell sorolnunk a gazdag és értelmező–értelmezett illusztrációs anyagot is), miközben a tipográfiai megoldások nem csupán esztétikussá – értsd akár: olvasmányossá – teszik a szöveget, hanem meghatározzák a tanulás-tanítás szempontjából elkülönülő, jellegzetes funkciókat is.”

Csombor Erzsébet, a Megyei Levéltár igazgatója a következőket írta lektori véleményében a könyv felépítéséről: „A tankönyv fejezetei alapvetően az időrendet követik, kivéve a Duna két partját összekötő hidak történetének bemutatását, ami a könyv végére került, bevezetve mintegy az Ister-Granum Eurorégió bemutatását, [...] hiszen az elmúlt húsz év egyik meghatározó jelentőségű eseménye az Eurorégió létrejötte, ami kijelöli Esztergom fejlődésének egyik meghatározó irányát: regionális központ szerepének újbóli előtérbe kerülését, [...] és mindez szorosan kapcsolódik a híd újjáépítéséhez.

A szerzők a szakirodalom alapján rövid áttekintést adnak egy-egy korszak legfontosabb eseményeiről, közigazgatásban, gazdaságban, társadalomban bekövetkező változásokról, lehetőség szerint bemutatva az egykor a történeti vármegyében összetartozó, majd a

Bószéné Szatmári–Nagy Anikó: Helytörténeti könyv középiskolásoknak a történelmi Esztergom vármegye településeiről

történelem viharában kettészakított, ma pedig az Ister-Granum Eurórégióban ismét egymásra találó területeket, településeket [...]. A tankönyv anyagában és szerkezetében megfelel a mai elvárásoknak, nevezetesen kiemeli a személy jelentőségét a történelem folyamatában, és az oktatáspolitikai elvárásoknak megfelelően nagy hangsúlyt helyez a nemzetiségek történetének, az együttélésnek a bemutatására. A szerzők mozaikszerűen felvillantják jelentős költők, festők életútját, alkotásaikat, a tudomány, a gazdaság jeles személyiségeit, kitérnek az egyház vezetőire, a közélet egy-egy jeles szereplőjére.”

A célunk az volt, hogy könyvünk művelődéstörténeti ismeretterjesztő munka is legyen, amely a helytörténet, a történelem, valamint az irodalom és a művészeti tárgyak tanításában is felhasználható.

Minden fejezet mottóval kezdődik, ami az adott korszakra jellemző idézet Esztergomhoz vagy környékéhez kötődő jeles személy művéből. Így nyújt lehetőséget irodalmi feldolgozásra *Marcus Aurelius Elmélkedéseinek* részlete, *Bonfini* leírása Vitéz János palotájáról, *Ady Endre* Kernstok Károlynak ajánlott verse, a *Sípja régi babonának*, *Babits Mihály Verses naplója*, *Csoóri Sándor Meghallod-e még?*, *Illyés Gyula A Dunánál Esztergomban* című verse.

A feladatok között minden fejezetben számos drámajáték szerepel, valamint képzeletbeli riport, interjú, újságcikk, naplórészlet írása.

Az adott kor megismerését segítik a képzőművészeti alkotások elemzésére ösztönző feladatok, és a kézművesség, rajz is, mint például ősi szobrok mintázása, rekonstrukciós rajzok, makettek készítése, illusztrációk, képregények, karikatúrák rajzolása, cégérek, címerek tervezése, montázs etnikai, vallási sokszínűségről, különböző korok viseletének ábrázolása.

Minden fejezetben lehetőség nyílik irodalmi művek feldolgozására, mint például *Szabó Magda Az a szép fényes nap* című történelmi játéka, melynek helyszíne az esztergomi fejedelmi rezidencia, vagy *Dobozi Mihály* története, melyet *Kisfaludy*, *Kölcsey* és *Jókai* is megörökített. *Janus Pannonius*, *Balassi Bálint*, *Babits Mihály* Esztergomhoz kötődő művei mellett például tanulmányt olvashatunk Balassiról, és feladat szól versterkép készítéséről az *Egy katonaének* című vershez. A szemelvények között idézünk a Nyugatban megjelent írást a Jónás könyvéről, vagy elemzést *Kernstok Lovasok a víz partján* című képéről.

Esztergom és környékének zenei élete is nyomon követhető a könyvben. Megismerhetjük a különböző korok zenei emlékeit. A közölt kottákból megtanulhatjuk az Esztergomban született török dalt, amely ma is közismert törökországi virágének, vagy a süttöi kőbányászok köemelő rigmusát, illetve a környéken gyűjtött magyar, szlovák, német népdalokat. Olvashatunk Liszt Ferencről, aki a főszékesegyház avatására komponálta Esztergomi miséjét.

Gazdag képanyag segíti, hogy megismerjük Esztergom szerepét a magyar művelődéstörténetben, hogy nyomon kövessük a különböző korok építészeti emlékeit a történelmi Esztergom vármegyében. A feladatokban megjelenik a fotó- és filmkészítés is, mint például képekkel illusztrált térkép, illetve rövidfilm vagy dokumentumfilm tervezése, forgatókönyv írása.

A könyv használatát ikonok segítik, melyek többek között arra hívják fel a figyelmet, hogy az olvasó fedezze fel a megismert helyszíneket, a múzeumainkban őrzött emlékeinket, keresse meg az ajánlott irodalmat a könyvtárban.

Csombor Erzsébet szerint „*az érdekes, interaktív megoldásra serkentő feladatok, kérdések arra ösztönzik a tanulókat, hogy maguk fedezzék fel az összefüggéseket és levonják a következtetéseket.*”

Gergely Endre azt fejt ki, hogyan szolgálja a könyv azt a célt, hogy a tananyagot személyes élménnyé tegyék a diákok számára: „*Könyvünknek nem csak az a célja, hogy helytörténetet tanítson. Számos módon kapcsolódik a magyar köztörténethez: maga a fejezetek tagolása, a leckék szövege, a gondosan válogatott szemelvények mind azt a célt szolgálják, hogy diáknak és tanárnak könnyű legyen eligazodni a korszakok közt, a kicsiben a nagyot megtalálni, vagy országos események, folyamatok helyi szintű lecsapódását megfigyelni. Ez a fajta kapcsolódás egyértelműen következik abból, hogy Esztergom vára és*

Bószéné Szatmári–Nagy Anikó: Helytörténeti könyv középiskolásoknak a történelmi Esztergom vármegye településeiről

városa az államalapítástól kezdve uralkodói, érseki székhelyként szolgált, s ezzel országos jelentőségű döntések, események helyszíne volt. Emellett még külön szerencsések is vagyunk, hogy olyan nagy formátumú elődökkel büszkélkedhetünk, mint Balassi, Bottyán, Babits – akik egyébként is szerepelnek az iskolai tankönyvekben. De talán még érdekesebb rájönni, hogy környékünkön az utak mellett római mérföldkövek állnak. Olyan birtokadományt vagy céhszabályzatot olvasni, amit nem távoli országokban adtak ki, hanem saját településünkön. Nyomon követni, milyen nemzetiségek telepedtek meg a környező falvakban a 18. században. Mindez megmagyarázza a helytörténet tanításának létjogosultságát. Színesíti is a történelem oktatását, másrésztől lehetővé teszi, hogy az általános ismereteket helyi szinten nyomon követve jobban meg is értsük, értessük az eseményeket, folyamatokat.

Próbáltunk megfelelni az új érettségi követelményeinek. A színes képanyag nem csak dekoráció: lehetővé teszi a különböző korok tárgyi kultúrájának alaposabb megismerését, vagy akár eltérő épülettípusok összehasonlítását. Még arra is mód nyílik, hogy a gyerekek végre egy könyvön belül találjanak katolikus, evangélikus és református templombelsőket. A képek mellett térképek, ábrák, táblázatok is várják az elemzést. Minden fejezethez szemelvénygyűjtemény kapcsolódik, ez sokszor nagyobb terjedelmű, mint maga a lecke szövege. A szemelvényekhez kérdések, feladatok is csatlakoznak, melyek vagy a megértést segítik, vagy továbbgondolásra, utánajárásra ösztönöznek.

Tankönyvünket elsősorban a középiskolák 11. és 12. évfolyama számára ajánljuk, hiszen a könyv a 20. századon keresztül egészen az Ister-Granum Eurorégió létrejöttéig tárgyalja az eseményeket. A fejezetekhez és a szemelvényekhez kapcsolódó gondolkodtató kérdések, feladatok is ezt a korosztályt célozzák meg.

Tekintettel az anyag mennyiségére, legalább 72 tanítási órára van szükség a feldolgozásához. Legcélszerűbb a tankönyvet helytörténeti órákon, fakultációs órákon vagy történelem-szakkör keretében feldolgozni.

Semmiképpen nem javasoljuk, hogy könyvünket hagyományos tankönyvként kezeljék és tanítsák. Mivel lehetetlen egy ekkora terület minden településének történetét párhuzamosan futtatva a teljesség igényével bemutatni, arra kellett törekednünk, hogy minden korban a legfontosabb, illetve a legérdekesebb momentumokat emeljük ki. (Esztergom városának története természetesen kiemelten szerepel, és minden fejezetben annak gerincét alkotja.) Ez a mozaikszerű felépítés a szaktanárt kétszeresen nehéz feladat elé állítja. Szelektálnia kell a leckéken belül megjelenő témák közt, eldöntve, mit tekint törzsanyagnak, és mit kezel olvasmányként. A szelekció alapja elsősorban az, hogy saját települése miként jelenik meg az adott fejezetben, milyen személyes közük van a diákoknak az ott tárgyalt eseményekhez. Emellett lehetőség van a diákok terhelhetőségének, érdeklődésének figyelembevételére is. Más oldalról viszont még ez az anyag is kiegészítésre szorul. Ahogy normál történelemórákon igyekszünk az anyagot helytörténettel kiegészíteni, ezt a helytörténeti könyvet is ki lehet és érdemes egészíteni olyan adalékokkal, amik az adott település szempontjából fontosak, a könyvből viszont kényszerűen kimaradtak.

Nem titkoljuk azt a célunkat, hogy minél több diák és kolléga érdeklődését felkeltsük saját településük története iránt. A leckék végén összegyűjtött olvasmányok jegyzéke segít az első lépéseket megtenni. A feladatok közt gyakran szerepel a felszólítás: látogasd meg! szervezz kirándulást! fényképezd le! nézd meg a múzeumban! A 20. századi anyagokkal kapcsolatban helyet kap a még élő emlékezet gyűjtése, rögzítése: mi is többször közlünk még élő személyektől visszaemlékezéseket.

A leckék szövegéhez kapcsolódó tudáspróba jellegű kérdések felhívják a figyelmet a legfontosabb tényekre, ezek segítségével a diákok saját tudásukat ellenőrizhetik. A gondolkodtató kérdések és feladatok szerepe más: amellett, hogy gondolkodtatnak, különböző nézőpontokra hívják fel a figyelmet, vitát indukálnak; szépirodalmat, szakirodalmat ajánlanak; de ötleteket adnak kirándulásokhoz, programok szervezéséhez is. Hasonló céllal kapcsolódnak a szemelvényekhez is kérdések. Külön figyelmet érdemelnek a drámapedagógiai feladatok. A középiskola utolsó évfolyamaiban ritkán alkalmazzuk ezeket az eszközöket, pedig kiválóan alkalmasak arra, hogy személyessé tegyék az élményt, és

Bószéné Szatmári–Nagy Anikó: Helytörténeti könyv középiskolásoknak a történelmi Esztergom vármegye településeiről

beleélhessük magunkat egy csoport vagy történelmi személy helyzetébe. Ugyanakkor alkalmasak arra is, hogy érdekesebbé, színesebbé tegyék velük óráinkat.”

Peragovics Ferenc pedagógiai megfontolásait veti fel a történelem nehéz kérdéseiről tankönyvünkben: „Könyvünk 20. századi fejezeteinek írásakor rengeteg dilemmával találkoztunk. Mit, milyen mélységben tárgyaljunk, hogyan kapcsolódjon az ország történetéhez a feldolgozott szűkebb pátria története? Milyen felhangokkal tálaljuk az eseményeket, hogy és mennyire érződjön ki a könyvből a szerzők „ítélete”, történelemlátása?

A mai magyar-szlovák határmentének egy szeletével foglalkoztunk. Az EU-ban van mindkét ország, – ahogy mondani szokták – együttműködésre ítélve. A napi politikai eseményeket követők számára azonban világos, hogy nem kevés homok kerül még a fogaskerek közé. A nemzetközi téren tapasztalatlan független Szlovákia és a rendszerváltás után külpolitikai céljait újrafogalmazó Magyarország között a viszony sok szempontból nem kiegyensúlyozott. Egy a francia-némethez hasonló közös történelemkönyv megírásának az ideje még mintha nem jött volna el. Egyeztetésekre, kutatásokra, a két nép mentális megnyugtatására, lehiggasztására kell még az idő és türelem. Hogy erre nincs idő? Kell rá időt szakítani, mert a kommunizmus 50 évvel visszaállította Közép-Európa népeinek egyébként is késésre hajlamos óraművét, így az ellentétek megvitatása csak 1990 óta zajlik.

Ebből következően egy szlovák olvasó számára meglehetősen lehet, hogy említésre kerül a területi kérdés: a '45 után elcsatolt három falu, hogy keményen fogalmaz a szöveg a Beneš-dekrétumokról, megemlékezik Esterházy János sorsáról és megemlíti, hogy mind a mai napig nem rehabilitálták. Viszont kritikusan szólunk a történelmi Magyarország oktatáspolitikájáról, és nagy hangsúlyt fektetünk a régi vármegye nemzetiségeinek bemutatására. A nemzeti gondolat megjelenése előtti időszak hungarus értelmiségének környékünkhöz kötődő tagjainak – Bél Mátyás, Palkovics György – munkásságát is szívügyünknek tekintettük. Utóbbi szlovák származású esztergomi kanonokként lefordította a Bibliát szlovák nyelvre.

Külön nehézséget jelentett a 20. század magyar belpolitikai szempontból sorsfordító eseményeinek tárgyalása. Hogyan mutassuk be a zsidókérdést? Mennyit láttassunk a keresztény felelősségből egy olyan térség lakóinak írt tankönyvben, ahol ezer éve áll az érsekség, ahol mindig is jelentékeny volt a katolikus egyház kultúrateremtő tevékenysége, és szellemi befolyása, tekintélye ma is megingathatatlan? Hogyan emlékezzünk meg a katolikus reneszánsz nagy alakjáról, Prohászka Ottokárról, akiről köztudott negatív elfogultsága a zsidósággal szemben? Érdemes-e, kell-e belemenni Serédi Jusztinián érsek vélt vagy valós felelősségeibe, amelyek terhelhetik a zsidótörvényekkel és a holokauszttal kapcsolatban?

Az írás közben kialakuló álláspontunk az lett, hogy célközönségünk érzékenységre tekintettel leszünk, és nem fogunk ajtóstul rontani a házba. Nem hiszünk a gyors felvilágosításban, a görcsök és előítéletek rapid oldásában. Nem nyúltunk bele a darázsfészekbe terjedelmi okok miatt sem. Helyette a Szántó Piroskát befogadó bajóti parasztok embermentésére, humanizmusára helyeztük a hangsúlyt.

A könyv reményeink szerint dinamikus kiegyensúlyozott, és a feszültségek feloldása jó irányba mozdítja el a Kárpát-medencei magyarság (és szlovákság) történelmi önképét. Tisztában vagyunk vele, hogy a könyv elkészültekor elkezdti önálló életét, minden történelemtanár a saját ismereteinek és habitusának megfelelően fogja kezelni. Senkit sem fognak érdekelni a szerzők szempontjai és szándékai. De azt talán mindenki látni fogja benne, hogy egy lépésnek szánták a magyar-szlovák és a magyar-magyar történelmi „Ausgleich” felé.”

Trencsényi László lektori véleménye is rávilágít olyan kérdésekre, melyek többszörösen nehéz feladatot jelentettek a könyv megírásakor: „A 20. század első negyedének végén bekövetkezett „nemzeti trauma” a régiót két különböző történetű félre osztotta, miközben a térség földrajzi-kulturális egysége megőrződött. Miképp lehet ezt a helyzetet úgy ábrázolni, hogy magyarízűt kapjanak, hiteleset a határok kemény meghúzását nemzeti tragédiaként megélő nagyszülők, szülők gyermekei, egyben az Európai Unióban egységesülő kontinens nemzeteinek megbékélését szolgáló, jövőbe mutató

Bószéné Szatmári–Nagy Anikó: Helytörténeti könyv középiskolásoknak a történelmi Esztergom vármegye településeiről

tanulságokat szolgáló, az érvényes nemzetközi kapcsolatrendszer írott és íratlan normáit nem sértő értelmezések társuljanak hiteles tényekhez és élményekhez?

A szerzők ezt a kettős feladatot igényesen, ízlésesen, tárgyyszerűen megoldották.

Főként a közelmúlt története tele van még élő, be nem hegedt sebekkel, a történetek hősei és elszenvedői közöttünk élnek, a történelem és a történettudomány általános értékelése megnyugtató, ám a helyi történetekben, helyi mintázatokban máig ott a hangsúlyvesztés veszélye.

A szerzők mértéktartóan, miközben világosan mutatják be ezeket a fejleményeket, nem korbácsolják az indulatokat, nem írnak vádiratot, a történelmet tanítómesterként alkalmazzák a mai nemzedékek mai problémáinak, értékkeresésének megoldásához.”

JEGYZETEK

1. BÓSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó – GERGELY Endre – PERAGOVICS Ferenc (2011): *Múltunk határok nélkül – Esztergom és környéke a kezdetektől az Ister–Granum Eurorégióig*. A szerző, Bószéné Szatmári-Nagy Anikó kiadása, Veszprém, 432 l.
2. BÓSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó (2008): *„A tudományosság és kultúra bölcsője” – Veszprém város története a kezdetektől napjainkig*. Veszprém Megyei Jogú Város – Művészetek Háza kiadása, Veszprém, 304 l.
3. BÓSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY Anikó (2009): Helyi tantervet szolgáló tankönyv Veszprémről. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 8-9. sz. 247-248.